

ภาพพจน์เกี่ยวกับ “ทอง” ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย FIGURES OF SPEECH OF GOLD IN THAI LITERATURE

สุวรรณี ทองรอด* และอรอุษา สุวรรณประเทศ
Suwannee Thongrot*, and Onusa Suwanpratest

Faculty of Humanities, Naresuan University

*corresponding author email: suwannee100@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพพจน์เกี่ยวกับทองที่ปรากฏในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การตีความเพื่อทำความเข้าใจความหมายและคุณค่าของทองในวิถีชีวิตสังคมและวัฒนธรรมไทย ผลการศึกษาพบว่าภาพพจน์เกี่ยวกับทองที่ปรากฏมี 2 ประเภท ได้แก่ภาพพจน์อุปมาและภาพพจน์อุปลักษณ์ ภาพพจน์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีมุมมองต่อวัตถุธาตุทองในหลากหลายรูปแบบ ทั้งนี้การตีความภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับทองนั้นปรากฏสาระสำคัญ 2 ลักษณะ คือ ความหมายทางโลกียะหรือทางโลก และความหมายทางโลกุณะหรือทางธรรม

คำสำคัญ: ภาพพจน์ ทอง วรรณคดีไทย

Abstract

This article aims to study the use of figure of speech of gold in Thai literary works from Sukhothai to Ratanakosin Period. It attempts to interpret and understand the signification and value of gold in relation to the Thai way of life, society, and tradition. The study reveals that the gold imagery in Thai literature is expressed by means of two figurative techniques: simile and metaphor. As gold imagery is variously exploited, this reflects how Thai people can hold different perceptions towards gold. By means of interpretation, the study finds out two essential messages that underlie the gold imagery, namely, the secular and religious significations.

Keywords: imagery, gold, thai literature

บทนำ

ภาพพจน์ (figure of speech) หมายถึง สำนวนภาษารูปแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้ผิดแผกไปจากการเรียงลำดับคำหรือความหมายของคำตามปกติ เพื่อให้เกิดภาพหรือให้มีความหมายพิเศษ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) ขนบ (convention) ในการแต่งวรรณคดีไทยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การใช้ภาษาภาพพจน์ในการสื่อความหมายเพื่อทำให้เกิดจินตนาการหรือสุนทรียภาพทางภาษาระหว่างผู้สร้างสรรค้วรรณคดีและผู้อ่านที่จะต้องเข้าถึงความรู้นั้นด้วยการตีความตัวเนื้อสารจากทั้งภาษาและบริบททางสังคมเป็นสำคัญ

ภาพพจน์นั้นมีหลายประเภท ดังที่ สุจิตรา (2549) สรุปไว้มี 9 ประเภท ได้แก่

1. อุปมา (simile) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อมโยง เช่น คำว่าเหมือน ดุจ ดัง เช่น ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง เทียม ฯลฯ
2. อุปลักษณ์ (metaphor) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบมากกว่าทันทีโดยไม่มีคำเชื่อมโยง หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น
3. อนุนามนัย (synecdoche) คือ ภาพพจน์ที่ใช้คุณสมบัติเด่น ๆ ส่วนหนึ่งเพื่อแทนความหมายทั้งหมด
4. อธินามนัย (metonymy) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้ชื่อเรียกรวม ๆ แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือคนหนึ่ง
5. บุคลาธิษฐาน (personification) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบโดยนำสิ่งไม่มีชีวิตหรือมีชีวิตแต่ไม่ใช่คน มากล่าวถึงราวกับเป็นคน
6. อติพจน์ (hyperbole) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบเกินความจริง
7. สัทพจน์ (onomatopoeia) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนเสียง
8. วิชาษ (oxymoron) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกัน นำมาคู่กันได้อย่างกลมกลืน

9. อรรถวิภาษ (paradox) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการแสดงความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันแต่ไปกันได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายลึกลงไป อาจตีความได้อย่างกลมกลืน

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะจะเป็นภาพพจน์ประเภทใดก็ตาม หัวใจสำคัญของการใช้ภาพพจน์ก็คือการนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบหรือแทนค่าความหมายเพื่อทำให้เกิดสุนทรียภาพทางภาษา ซึ่งการใช้ภาษาภาพพจน์จะสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น สิ่งที่น่ามาใช้เปรียบเทียบหรือแทนค่าความหมายจะต้องเป็นสิ่งที่มีความลักษณะเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปในสังคม หรือเป็นประสบการณ์ร่วมกันของคนในสังคม เพื่อให้ผู้อ่านในขอบข่ายที่ผู้อ่านวรรณคดีซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมจะสามารถตีความเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและสร้างให้เกิดสุนทรียรสในการอ่านวรรณคดีได้ โดยนัยนี้การศึกษาโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นและนำไปสู่ความเข้าใจระบบคิดและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย

ภาพพจน์หนึ่งที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในวรรณคดีไทย ได้แก่ ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับ “ทอง” โดยกวีมักจะนำมาใช้ในบทชมความงาม ยกตัวอย่างเช่น

โอษฐ์งามยามย่ำยืม	แดงสอง
<u>แอล้มคางปรางเปรียบทอง</u>	ก่องแก้ม
<u>ผิวพรรณสุวรรณปอง</u>	เทียบทาบ
น้มเนื้อเมื่อสรวลแย้ม	ยิ่งเฝ้าใจชาย

(กรมศิลปากร, 2540)

บทชมโฉมในวรรณคดีเรื่องนิราศธารโศกที่ยกมานี้เป็นการรำพันถึงหญิงคนรักของกวี ซึ่งมีการชมความงามโดยใช้คำว่า “ทอง” และ “สุวรรณ” มาเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงความงดงามและคุณค่าอันสูงส่งของผู้หญิง โดยไล่ขึ้นไปตั้งแต่ริมฝีปาก คาง แก้ม ตลอดจนผิวพรรณว่าผุดผ่องเหมือนทองคำแสดงให้เห็นถึงความงามในอุดมคติของคนไทยคือต้องมีผิวพรรณขาวเหลือง ลักษณะผิวผุดผ่อง

นอกจากการชมความงามของตัวละคร ภาพพจน์เกี่ยวกับทองยังถูกนำมาใช้เปรียบเทียบในด้านคุณลักษณะของสีสนับและความงาม รวมถึงคุณค่าของสิ่งที่ต้องการอธิบาย ยกตัวอย่าง เช่น วรรณคดีสมัยสุโขทัยเรื่องไตรภูมิพระร่วงกวีผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้อุปมาเปรียบเทียบผลไม้ที่เทพยดานำมาถวาย แต่พญาศรีธรรมโศกราชทั้งผลมะขามป้อมและผลสมอ ว่ามีสีเหลืองเปล่งปลั่งดั่งทองนับเป็นผลไม้ชั้นเลิศ มีความพิเศษกว่าผลไม้ทั่วไป ดังความว่า

เทพยดาลางจำพวกก็เอาผลมะขามป้อมอันมีรสหวานหอมนัก
มีพรรณดั่งทองแลเสวยเป็นยาทิพย์นั้น เอามาแต่ป่าหิมพานต์นั้นมาถวายทุกวาร
เทพยดาลางจำพวกเอาผลสมออันงามดั่งทอง แลหอมนัก แล
เสวยเป็นยาทิพย์แลเอามาแต่ป่าหิมพานต์นั้นมาถวายแต่พญาศรีธรรมโศกราชทุกวาร
(พญาลิไท, 2535)

ในวรรณคดีเรื่องเดียวกัน เมื่อบรรยายถึงดอกไม้ทิพย์อันเป็นที่นั่งแห่งเทพดาบางหมู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ก็ยังมีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับทอง เพื่อเน้นย้ำถึงความเป็นทิพย์เหมาะสมกับเป็นที่นั่งของเทพดา ความว่า

เทพยดาลางหมู่มีดอกไม้ทิพย์เป็นที่นั่ง เทพยดาลางหมู่มี
ดอกไม้ทิพย์กัณณการทิพย์เป็นที่นั่งโสด ดูเหลืองงามดั่งทองเนื้อสุก ย่อม
เป็นที่นั่งแห่งเทพดาทั้งหลายถ้วนทุกตนแล
(พญาลิไท, 2535)

ด้วยความหลากหลายของการใช้ภาพพจน์เกี่ยวกับทองที่ยกมาให้เห็นพอสังเขปข้างต้นแล้วนั้น จึงทำให้น่าสนใจศึกษาภาพพจน์เกี่ยวกับทองในวรรณคดีไทยโดยละเอียดต่อไปเพื่อทำความเข้าใจว่า สังคมไทยมีค่านิยมเกี่ยวกับทองเป็นอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาที่ได้จะทำให้เข้าใจความเป็นคนไทยและสังคมไทยมากยิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาภาพพจน์เกี่ยวกับทองตามกรอบแนวคิดเรื่องภาพพจน์ของสุจิตรา (2549)
2. กำหนดขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหาจากวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 6) ตามการจัดแบ่งวิวัฒนาการของวรรณคดีไทยโดยวัชร (2538)
3. เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขอบเขตการศึกษาที่กำหนด
4. นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลตามขอบเขตของการศึกษาวิจัยพบว่าภาพพจน์เกี่ยวกับทองที่ปรากฏในวรรณคดีไทยมี 2 ประเภท ได้แก่ ภาพพจน์อุปมา (simile) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อมโยง เช่น คำว่า เหมือน ดุจ ดัง เช่น ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง เทียม ฯลฯ และภาพพจน์อุปลักษณ์ (metaphor) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบมากล่าว

ทันทีโดยไม่มีคำเชื่อมโยง โดยภาพพจน์ทั้งสองดังกล่าวปรากฏในลักษณะต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันสรุปได้ดังนี้

1. ใช้เปรียบเทียบในการชมความงาม

การใช้ภาพพจน์ประเภทอุปมาและอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยทุกสมัยนั้น ส่วนใหญ่จะใช้เปรียบเทียบในการชมความงาม (ตารางที่ 1) บทชมความงามที่ปรากฏภาพพจน์เกี่ยวกับทง นั้น มีทั้งส่วนที่เป็นบทชมความงามของตัวละคร ความงามของธรรมชาติ หรือสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ความงามของตัวละคร ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ นั้น ตัวละครเอกทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายโดยส่วนใหญ่จะมีรูปลักษณ์ความงามอันเป็นลักษณะพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ หรือคุณสมบัติ และโดยเฉพาะรูปสมบัติ นั้นก็มักจะถูกนำมาเปรียบเทียบกับ “ทง” ในความหมายที่เกี่ยวกับบังตงาม ผุดผ่อง และเรืองรอง ยกตัวอย่างเช่น

พิศโอรฐ์ตั้งหนึ่งจะแยมสรวล	พิศนวลดั่งสีมณีฉาย
<u>พิศปรางดั่งปรางทงพราย</u>	พิศกรรณคล้ายกลีบบุษบง
พิศจรูไรดั่งหนึ่งแก่งวางวาด	พิศศอวิลาสดั่งคองหงส์
พิศกรตั้งวงคชาพงค์	พิศทรงดั่งเทพกนิรา
พิศถันดั่งปทุมเกสร	พิศเอวเอวอ่อนดั่งเลขา
<u>พิศผิวผ่องดั่งทงทา</u>	พิศจรตกริยาก็จับใจ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2506)

ตัวอย่างข้างต้นคัดมาจากตอนหนึ่งของบทละครเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งกล่าวถึงความงามของนางสีดา โดยใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบไว้ว่า เมื่อมองที่ปากกึ่งตงามเหมือนแยมย้มตลอดเวลา เมื่อมองพิศที่แก้มกึ่งตงามดั่งทงเปล่งประกาย เมื่อมองผิวก็เป็นนวลผ่องดั่งมีทงทาทา ตลอดจนเรือนร่างกึ่งตงามสมเป็นนางในวรรณคดีที่มีความสมบูรณ์พร้อม

นอกจากตัวละครฝ่ายหญิงแล้ว ภาพพจน์อุปมาเกี่ยวกับทงยังถูกนำมาใช้ในการชมความงามของตัวละครฝ่ายชายด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ กวีผู้แต่งพรรณนาความงามของพระลอไว้ว่า เมื่อพิจารณาใบหูกึ่งตงามเหมือนกลีบดอกบัว ทั้งผิวแก้มผ่องแผ้วดั่งทงทา ดังนี้

พิศกรรณงามเพริศแพรว	กลกลีบบงกชแก้ว
อีกแก้มปรางทง	เทียบนา ๆ

(กรมศิลปากร, 2540)

1.2 ความงามของธรรมชาติ ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับทงที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ยังพบได้ในบทชมธรรมชาติและบทชมสถานที่ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่นบทชมธรรมชาติในกาพย์เห่เรือ กวีบรรยายถึงปลาตะเพียนในธรรมชาติโดยอุปมาว่ามีความงามดั่งทง ความว่า

<u>เพียนทงงามดั่งทง</u>	ไม่เหมือนน่องห่มตาดพราย
กระแหแห่ห่างชาย	ดั่งสายสวาทคลาดจากสม

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ, 2544)

การนำปลาตะเพียนมาเปรียบเข้ากับทอง ทำให้เห็นภาพปลาตะเพียนตามจินตนาการของกวีว่ามีทั้งความงดงามและความวาววามเหมือนกับทองที่มีคุณสมบัติในแง่ความงามและความสลบ่ง ในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้ กวียังได้บรรยายถึงความงามของธรรมชาติดอกไม้พันธุ์ไม้ เช่น

จำปาหนาแน่นเนื่อง
คิดคะนึ่งถึงนงราม

คลีกล้วยเหลืองเรืองอร่าม
ผิวเหลืองกว่าจำปาทอง

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ, 2544)

ตัวอย่างข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบชมความงามของดอกจำปาแล้วเชื่อมโยงความงามของดอกไม้กับนางอันเป็นที่รักเพื่อแสดงให้เห็นว่าแม้ดอกจำปาจะมีความงดงามมีสีเหลืองอร่ามราวกับเป็นดอกจำปาทอง แต่นางอันเป็นที่รักนั้นมีความงามยิ่งกว่า

ตารางที่ 1 ตัวอย่างโวหารภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการชมความงาม

ลำดับ	ภาพพจน์	ชื่อวรรณคดี	หน้า
1	(ราชสีห์) งามดั่งแสนดั่งลิ้งทอง	ไตรภูมิพระร่วง	40
2	(เปรัต) ตัวงามดั่งทอง	"	52
3	(พระโพธิสัตว์) เรื่องงามดั่งทอง	"	75
4	(ฝูงหญิง) ดั่งทองอันสุกเหลือง	"	83
5	เกศาระรวยระหวะหวายประดงหางมยุรทอง	สมุทรโฆษคำฉันท์	99
6	เทพารักษ์ยลมนเทียรแกมแก้ว กลกนกันแก้ว(ทองเนื้อแก้ว)	อนิรุทธคำฉันท์	1
7	ยับยั้งเกศไยยอง ฟพายคือยงทอง ยยับนิลนฤมล	"	25
8	ดวงเดี่ยวบัวมาศแพ้ พิมทอง ทีเอย	โคลงกำสรวลศรีปราชญ์	527
9	ทรงเครื่องให้เรื่องรอง เหมือนรูปทองธรรมชาติสะอาดตา	สังข์ทอง	135
10	งามผิวประไพผ่อง กลทาบสุภาสุพรรณ	มัทนะพาธา	78

2. ใช้เปรียบเทียบเพื่อแสดงฐานะอันสูงส่ง อำนาจ หรือการมีบุญญาธิการ

ในสมัยโบราณของที่ทำขึ้นจากโลหะมีค่าโดยเฉพาะทองคำ ประชาชนทั่วไปไม่อาจนำมาใช้ได้ เพราะเป็นของหายากและมีราคาแพง ส่วนมากมักจะเป็นของที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นสูงเป็นผู้ใช้ และใช้เพียงในกิจพิธีสำคัญ ๆ เท่านั้นหรือไม่ก็เป็นเครื่องประดับยศ (ประชุมประกาศศรัทธาน์ที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, 2511) ดังนั้นเมื่อมีการเปรียบเทียบผู้ที่จะมีคุณสมบัติอันสูงส่ง อำนาจ หรือการมีบุญญาธิการ (ตารางที่ 2) จึงมีการใช้อุปมาที่เกี่ยวข้องกับทองอันสูงค่า ยกตัวอย่างเช่น

อันว่านางผู้ภรรยา ก็บูชาพระชินศรี อันมีรัศมีดุจสุวรรณ
ด้วยแก่นจันทนจรุณัน

อันว่านางผู้นุชชิตา ก็บูชาพระสวยมุ อันอำไพรุจกฤษฎา
ด้วยบุษบาหารกนก

(กรมศิลปากร, 2516)

ตัวอย่างจากเรื่องมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพรตอนนี้ กล่าวถึงพระเวสสันดรผู้มีรัศมีดุจแสงทอง (ผู้มีบุญ) พระมเหสีและบุตรธิดาล้วนร่วมเย็นภายใต้บารมีของพระองค์ ทุกองค์จึงกระทำ

คุณความดีเอื้อเพื่อต่อกันเป็นนิมิต พระเวสสันดรเป็นผู้มีพระรัศมีประจักษ์แสงทองอันเรืองรองเป็นผู้มีลักษณะพิเศษแก่การเคารพยกย่อง

นอกจากนี้ ในเรื่องไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งได้กล่าวถึงรูปาวจรภูมิ รูปพรหม 16 ชั้น ซึ่งหากผู้ใดได้ไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออัสถุญญพรหมนั้นจะเป็นผู้ที่มีลักษณะดีทั้งกายภายนอกและจิตใจ ภายใน ลักษณะกายภายนอกของเหล่าพรหมนั้นใช้ภาพพจน์อุปมาดังรูปพระปฏิมาทองสร้างใหม่อันงดงามหาสิ่งใดมาเปรียบได้ ความว่า

ครั้นว่าเขาตายได้ไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออัสถุญญพรหมนั้น
แลฝูงพรหมทั้งหลายอันอยู่ในชั้นนั้น ตนสูงได้ 96,000 วา แม้นว่าใจน้อยหนึ่ง
ก็ยังมีเลย หน้าตาเนื้อตนพรหมนั้นตั้งรูปพระปฏิมาทอง อันช่างหากขัดใหม่แล
งามนักหนานั้น

(พญาลีไท, 2535)

ตารางที่ 2 ตัวอย่างโวหารภาพพจน์ที่แสดงฐานะอันสูงส่ง อำนาจ หรือการมีบุญญาธิการ

ลำดับ	ภาพพจน์	ชื่อวรรณคดี	หน้า
1	(พรหม) <u>ตั้งรูปทองพระปฏิมากร</u>	ไตรภูมิพระร่วง	218
2	(กุมารี) <u>มีพรรณงามดังทองเนื้อสุก</u>	"	179
3	<u>โคมแดงแห่งพิมพ์ทองเทพารักษ์</u> เลงไปมา	อนิรุทธคำฉันท์	26
4	<u>โคมแดงปฏิมามาศ</u> เตียวผืนเผือกกลมเกลียว	"	28
5	<u>โคมราชงามคือทองแห่งแท้</u>	ลิลิตพระลอ	464
6	เทริดทรงองค์ <u>อ้อมพริ้มเพรา</u> <u>ตั้งทองทิพหล่อเหล่าเหล่า</u>	รามเกียรติ์	201
7	พิศพระอุณรุทก็ <u>ลานสวาท</u> <u>ตั้งรูปปฏิมามาศหล่อเหล่า</u>	อุณรุท	65
8	พิศพักตร์งามพักตร์ <u>ผุดผ่อง</u> <u>ตั้งแว่นทองทิพมาศฉายฉาน</u>	"	89
9	งามระยับจับเนื้อ <u>แม่เนื้อนพคุณ</u>	เพลงยาวถวายโอวาท	28
10	<u>พระพักตร์ดุจบังกษมาศ</u> แลบานเพริศพราย	ลิลิตเพชรมงกุฎ	54

3. ใช้เปรียบเทียบเพื่อเน้นความหมายถึงความมีคุณค่าพิเศษ

เมื่อกล่าวถึง "ทอง" ในสังคมและวัฒนธรรมไทย ความหมายมักจะเป็นสารสาระในแง่ความคิดเชิงบวก (positive thinking) อันเป็นตัวแทนของความเป็นเอก ความสูงส่ง ความร่ำรวย ความดีงาม และความวิจิตรบรรจง (ตารางที่ 3) ยกตัวอย่างเช่นในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนได้กล่าวถึงค่านิยมในการมีคู่ครองที่ร่ำรวยโดยใช้คำอุปลักษณ์เปรียบเทียบว่าหากนางพิมพ์ลาไลได้ขุนช้างเป็นสามีเหมือนได้ขุมทอง นางพิมพ์จะสบายไปทั้งชาติเพราะทรัพย์สมบัติของขุนช้างนั่นเอง

ศรีประจันหยิกเอาที่ฝีปาก	อิวายากมิ่งจะลายตลอดสัน
เขาเป็นเศรษฐีมั่งมีครั้น	เขาจะตบเอาฟันมิ่งออกกอง
ลิ้นกระด้างคางแข็งแก่งว่ายาน	หยาบข้าสามานย์อีจ้องทอง
<u>ได้ขุนช้างไว้เหมือนขุมทอง</u>	ร้องไปตีไปให้หลังพัง

(กรมศิลปากร, 2509)

ด้วยรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ และคุณสมบัติ การนำทองเข้าไปเสริมคุณลักษณะดังกล่าว จึงทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งมีวรรณคดีหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องทองในการแสดงฐานะทางสังคม เช่น บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนได้กล่าวถึงค่านิยมในการมีคูครองที่ร่ำรวย โดยเปรียบเทียบว่าหากนางพิมพิลาไลยได้ขุนช้างเป็นสามีเหมือนได้ขุมทรัพย์ขุมทอง หากได้เป็นสามีถือเอาโชคดี มีทรัพย์สมบัติใช้ไปตลอดชีวิต

ทรัพย์สินเงินทองในอดีตเป็นเครื่องบ่งบอกถึงชนชั้นทางสังคม ทองเป็นส่วนหนึ่งในการทำเครื่องราชูปโภคสำหรับพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ชั้นสูง เป็นสิ่งแสดงถึงฐานะอันดั่งศรีของขุนนางข้าราชการ ในทางราชการบ้านเมืองเมื่อต้องติดต่อสัมพันธ์ไมตรีติดต่อกันระหว่างประเทศ ของกำนัลและเครื่องราชบรรณาการที่สำคัญก็คือทอง อีกทั้งเป็นที่นิยมในการแลกเปลี่ยนเงินตรา ในส่วนของราษฎรทั่วไปจะใช้ทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับในงานทำบุญต่าง ๆ เช่น การไปวัดทำบุญในวันเข้าพรรษา หรือวันออกพรรษา วันสงกรานต์ ตลอดจนงานมงคลสมรส ราษฎรมักจะใส่เครื่องประดับที่มีค่าต่าง ๆ ให้มากที่สุด เพื่อแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของตน รวมทั้งในสมัยก่อนทองยังหาได้ง่ายและราคาถูก ทองรูปพรรณจึงเป็นสิ่งที่ประชาชนนิยมเก็บไว้เพื่อเป็นเครื่องประดับในงานต่าง ๆ ตลอดจนเป็นการออมทรัพย์หรือสะสมทรัพย์ประเภทหนึ่ง

2. โลกุทธหรือทางธรรม หมายถึง การกล่าวถึงทองในแง่ความดีงาม คุณธรรมและจริยธรรมในเรื่องไตรภูมิภคา ถือเป็นวรรณคดีในสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงทองในฐานะที่เป็นทิพย์ทางวัตถุ เป็นสาระสำคัญในการเชื่อมโยงคุณค่าของทองเข้าสู่ภาวะของการกระทำคุณความดี โดยนำมาเปรียบเทียบในเรื่องที่สะท้อนถึงความเชื่อและความศรัทธาของมนุษย์และทวยเทพที่บูชาพระพุทธรูปด้วยพิธีกรรมและทิพย์วัตถุ ซึ่งความศรัทธาดังกล่าวนี้ได้สืบทอดเป็นพิธีกรรมเขียนนามในแผ่นทอง การปิดทองพระพุทธรูป ถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และการสร้างพระพุทธรูปทองคำ นับเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อีกทั้งในสมัยต่อมาวรรณคดีศาสนาหลายเรื่องได้มีการเชื่อมโยงคุณลักษณะอันดีงามของทอง เปรียบเทียบกับสิ่งประเสริฐที่มนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติ เช่น การตั้งมั่นในคุณความดีประดุจทองนพคุณ (ทองนพคุณ) การเป็นผู้รักาศิลและดำรงพระพุทธรูปศาสนา อดทนต่อหนทาง ต้องข้ามอุปสรรคและกิเลส อุปลักษณ์เปรียบเป็น "สุวรรณนาวา" หรือ "เรือทอง" พาหนะที่จะนำผู้คนพบกับความสุขสถาพรหรือนิพพานได้

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาภาพพจน์เกี่ยวกับ "ทอง" ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ทำให้มองเห็นภาพลักษณะของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัย โดยดูจากคำศัพท์และบริบทจากวรรณคดีตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยสุโขทัย "ทอง" มักนำมาอุปมาเปรียบเทียบกับความดี ความงามในทางศาสนา ความเชื่อและความศรัทธาเป็นสำคัญ ดูได้จากวรรณคดีเรื่องไตรภูมิภคา จะพบว่าทองไปปรากฏในบริบทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรศ สวรรค์ หรือดินแดนในทวีปต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีวรรณคดีราชสำนักและกวีที่สำคัญเกิดขึ้นอีกมาก วรรณคดีในสมัยช่วงอยุธยาตอนกลางเรียกได้ว่าเป็น "ยุคทองของวรรณคดี" กวีในราชสำนักเช่น ศรีปราชญ์ พระมหาราชครู ล้วนแต่เป็นผู้มีฝีมือในทางวรรณศิลป์ โดยถือเป็นขนบนิยมการแต่งวรรณคดีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะขนบการแต่งวรรณคดีเมื่อพรรณนาความงามของตัวละครชายหญิง ลักษณะการแต่งกาย กระบวนเสด็จกระบวนทัพ

พระราชพิธีต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับเรื่องทองทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้บ่งบอกว่าทอง เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตนับเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการกล่าวถึง “ทอง” ในวรรณคดีสมัยต่าง ๆ นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา มักจะปรากฏคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับทอง ซึ่งอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณ ทั้งยังสามารถสะท้อนสภาพสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยมากขึ้นน้อยแตกต่างกันไป หากยามใดหากบ้านเมืองสงบสุขปราศจากสงคราม ผู้คนจะมีเวลาสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปวัตถุแขนงต่าง ๆ ซึ่งการแต่งวรรณคดีก็เป็นหนึ่งในนั้นด้วย ดังนั้น “ทอง” ที่ปรากฏในวรรณคดีจึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงของผู้คนในสังคมไทย โดยเฉพาะวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา จะสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความศรัทธาในการทำบุญถวายเครื่องทองเป็นพุทธบูชาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ความงาม ความจริง ความดี ซึ่งมุมมองดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าอันลึกซึ้งในเชิงปรัชญาที่สะท้อนผ่านวรรณคดีอีกทางหนึ่งด้วย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้านหลักสูตรดุริยางค์บัณฑิต สาขาคติชนวิทยา ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยนเรศวรที่สนับสนุนทุนการวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรที่อนุญาติให้ผู้วิจัยลาศึกษาต่อเต็มเวลา จนสามารถสำเร็จได้ครบตามหลักสูตร

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2509). เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: คลังวิทยา.
- กรมศิลปากร. (2516). มหาชาติคำหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: คลังวิทยา.
- กรมศิลปากร. (2540). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.
- เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ. (2544). กายพะเน่เรือ พระราชนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- พญาลิไท. (2535). ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บรรณาคาร.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. (2506). บทละครรามเกียรติ์ เล่ม 2. พระนคร: โรงพิมพ์คลังวิทยา.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. (2545). บทละครเรื่องอถรรุท. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน: ภาพพจน์ โวหาร และกลการประพันธ์. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- วัชร รมยะนันท์. (2538). วิวัฒนาการวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จงสถิตวัฒนา. (2549). เจิมจันทร์กึ่งศตวรรษ ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.